

FIȘĂ ISTORICĂ A MUNICIPIULUI TIMIȘOARA – ATAȘATĂ PUG

ELABORATOR	arh. Adina Bocicai
FISA ISTORICA	Municipiul Timișoara, PUG 2012

I. Teritoriul Administrativ

Forma actuală din data/actul normativ:

Municipiu reședință de județ, legea 2/1968 republicată privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România.

Situații anterioare formei actuale:

Municipiu, oraș, oraș capitală de land (Land), oraș capitală de vilayet otoman, oraș capitală de regat (maghiar), oraș capitală de comitat, târg, sat, castru.

Unități teritoriale din care a făcut parte teritoriul administrativ actual:

Județul Timiș, (1968-prezent), Regiunea Banat (1960-1968), regiunea Timișoara (1950-1960), Timiș-Torontal (1919-1950).

Denumiri succesive ale unității administrative (limba română, alte limbi):

Timișoara, Temeschwar (germană, alternativ Temeschburg/Temeswar), Temesvár (maghiară), Темишвар/Темішвар (bulgară), Timișvár (sârbă).

Localități contopite:

Satul Freidorf, satul Chișoda, satul Ciarda Roșie, satul Plopi, devenite cartiere și satul Ghiroda, parțial integrat în intravilanul actual (zona Ghiroda Nouă).

Localități dispărute:

Nu este cazul.

Alte denumiri istorice în teritoriul administrativ:

Szabadfalu/Neudorf/Freidorf (Freidorf), Újtesöld/Újkissoda/ Neu-Kischoda (Chișoda), Vörös Csárda (Ciarda Roșie), I.G.Duca/ Kardos-telep (Plopi), Györeg/ Gironda/ Gyroda (Ghiroda).

Fapte istorice notorii în teritoriul administrativ:

- în jurul anului 1000 teritoriul actual al Banatului aparține voievodului principelui Glad.
- în anul 1028 zona de câmpie a Banatului este cucerită de armata regelui Ungariei. Cetatea medievală a Timișului aparține Regatului Ungariei în perioada 1028-1552.

Cetatea începe să se dezvolte sub administrația Regele Ungariei, Carol Robert de Anjou în secolul XIV, devenind pentru scurt timp și capitală a Regatului Ungar.

- în 1514 orașul este asediat de țărani răsculați a lui Gheorghe Doja, care sunt înfrânți.
- după căderea Belgradului (1521) în bătălia de Mohács (1526), puterea militară a regatului ungar este învinsă, iar Transilvania împreună cu alte "părți" (Partium) ale vechiului regat, inclusiv Banatul, formează un principat autonom sub suzeranitate turcească (1541).
- armata otomană asediază cetatea în 1551, iar în 1552 orașul se predă. Perioada stăpânirii otomane (1552-1716) influențează structura urbană și structura populației, prin venirea treptată a populației otomane și conviețuirea acestora cu locuitorii nativi. Populația otomană devine majoritară în oraș după aproximativ 20-25 de ani de la momentul cuceririi.
- în anul 1716 Timișoara este asediată și cucerită de trupele „imperiale” habsburgice, iar militarii otomani, „curuții” (luptători pentru libertate antihabsburgici maghiari) și populația civilă turcă părăsesc Timișoara.
- prin Pacea de la Passarowitz din 1718, Casa de Austria devine cea mai mare putere continentală din Europa. Banatul este organizat ca o „țară” autonomă cu capitala la Timișoara, supusă direct Curții Imperiale de la Viena. Imperiul Austriac fiind proclamat abia în anul 1804, în perioada anterioară existând însă numeroase „țări” (regate, ducate, țări ereditare) stăpânite de Habsburgi, teritorii care nu formau un stat unitar. Dar, simplificând, se poate vorbi despre o perioadă austriacă la Timișoara între anii 1716-1867, când limba oficială a administrației și a armatei a fost limba germană.
- după anul 1718 începe o amplă acțiune de colonizare cu populație de confesiune catolică, în special de origine germană. După aproximativ 15- 20 de ani, germanii formau majoritatea populației din orașul Timișoara. Funcțiunea principală a Timișoarei în această perioadă a fost cea de fortăreață militară.
- în anii 1778-1779, Banatul, divizat în trei comitate este “încorporat” administrativ Ungariei, dar limba oficială a administrației și a armatei rămâne limba germană. Timișoara obține rangul de „oraș liber regal”, cel mai înalt grad pe care îl putea deține un oraș în Ungaria.
- după 1780 Timișoara nu mai este capitala unei "țări", ci doar sediul unui comitat.
- în anul 1849 cetatea este asediată de armata revoluționarilor maghiari, care proclamaseră republica și intenționau desprinderea Ungariei de Imperiul Austriac, dar revoluția a fost înfrântă.
- în urma înfrângerii în războiul cu Prusia, Imperiul Austriac se desparte în Austria și Ungaria, devenind “monarhia dualistă” Austro-Ungaria, în 1867. La Timișoara, în administrație, este introdusă limba maghiară.
- la 7 februarie 1869 se întrunește la Timișoara Conferința Națională a Românilor care hotărăște crearea Partidului Național Român din Banat și Ungaria, care va fi condus de Alexandru Mocioni.
- în anul 1892 se decide anularea caracterului de fortăreață militară a cetății. Începând din 1899 se trece la demolarea fortificațiilor.

- în urma înfrângerii monarhiei dualiste în Primul Război Mondial (1914-1918), Timișoara este ocupată de trupe sârbești (începând din 14-15 noiembrie 1918) și franceze (2 decembrie 1918).
- românii formau majoritatea populației Banatului, majoritate absolută în secolul al XVIII-lea și relativă în 1918. În orașul Timișoara majoritatea relativă era formată din germani (43,9% în 1910).
- delegații români, care în pofida opoziției noilor autorități sârbești “s-au putut strecura” la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, au proclamat unirea Banatului cu România. Decisiv a fost însă faptul că unirea a fost acceptată de marile puteri învingătoare.
- la 28 iulie 1919 este instalată administrația românească, iar la 3 august își fac intrarea în oraș trupele române. Timișoara devine sediul administrativ al județului Timiș-Torontal din Regatul României.
- România participă la cel de al doilea Război Mondial începând din 1941. După înfrângerile armatei române pe frontul de răsărit, Timișoara este ocupată de trupele sovietice în septembrie 1944. Sub presiunea trupelor de ocupație este proclamată Republica Populară Română la 30 decembrie 1947, iar la 11 iunie 1948 statul naționalizează principalele mijloace de producție. Cu toată rezistența uneori activă a populației (demonstrații în anii 1945, 1956; luptele partizanilor din Munții Banatului) se instaurează o dictatură de tip stalinist. În această perioadă stagnează și activitatea constructivă.
- După retragerea trupelor de ocupație în 1958, are loc o perioadă de „dezgheț”, de liberalizare timidă (1964-1970).
- în anul 1965 vine la putere Nicolae Ceaușescu. Inițial, se continuă politica de liberalizare timidă, necesară, se pare, întăririi puterii politice personale a lui Ceaușescu. Urmează „Revoluția Culturală” și instalarea dictaturii personale a lui Ceaușescu (1971-1989). Anii 1980 au fost marcați de un pronunțat declin economic. Similar perioadei staliniste s-a introdus raționalizarea produselor de larg consum.
- în ultimele luni ale anului 1989 starea de spirit a majorității populației timișorene devenise explozivă (vezi greva parțială de la Uzinele Mecanice Timișoara). Încercarea de evacuare forțată a pastorului reformat László Tökes a dus la declanșarea demonstrațiilor anticomuniste din 16 și 17 decembrie 1989.
- în după-amiaza zilei de 17 decembrie forțele de represiune au deschis focul asupra manifestațiilor, represiunea continuând. Represiunea sângeroasă a continuat și în 18 decembrie. În ziua de miercuri, 20 decembrie 1989, străzile au fost dominate de coloanele de manifestați, care se îndreptau dinspre zonele industriale spre centrul orașului, armata fiind retrasă în cazărmi. Timișoara devine astfel primul oraș liber din România.
- în urma victoriei Revoluției din 1989 România s-a reîntors la democrația parlamentară. Se revine la sistemul politic bazat pe mai multe partide politice.

Drumuri istorice, vaduri, poduri:

Drumul istoric din Țara Românească prin pasul Turnu Roșu spre Transilvania și drumuri istorice către centrul Europei, și la nivel local din/spre Buziaș, Lugoj, Arad, Lipova.

În anul 1732 se finalizează canalul navigabil Bega din cartierul Iosefin în aval, pe traseul actual, legând Timișoara prin Tisa și Dunăre cu sistemul fluvial al Europei Centrale. Acest canal navigabil va reprezenta până la apariția căii ferate principala cale de transport a mărfurilor grele. În 1902 se proiectează traseul actual al canalului Bega în cartierul Fabric, canal executat împreună cu podurile aferente pentru străzile care îl traversau, până în 1910.

Data construirii căilor ferate, stațiilor c.f.:

15 noiembrie 1857, a fost inaugurată calea ferată între Szeged, Jimbolia și Timișoara (113,9 Km), linie care unea Banatul cu Ungaria și Austria; 30 august 1858, a fost inaugurată calea ferată între Timișoara-Jebel-Voiteg-Stamora Moravița-Vârșeț-Iasenova, făcând legătura între portul Baziaș de pe Dunăre și Viena; 6 aprilie 1871, inaugurarea traseului Timișoara-Arad; 23 octombrie 1876, inaugurarea căii ferate Timișoara-Lugoj-Caransebeș; între 1871-1880 a fost construită cea mai importantă parte a liniei Jimbolia – Timișoara – Lugoj - Tr. Severin – Craiova – Pitești – București – Ploiești – Buzău – Galați – Tecuci – Mărășești – Roman; 10 iunie 1879, inaugurarea liniei Timișoara-Caransebeș-Orșova-Vârciorova; 25 septembrie 1895, inaugurarea liniei Timișoara-Sânnicolaul Mare; 18 noiembrie 1896, s-a inaugurat (fiind construită cu capital privat) calea ferată între Timișoara și Buziaș; 29 mai 1897, inaugurarea liniei Timișoara-Radna; 31 iulie 1897, inaugurarea liniei Timișoara-Cruceni.

II. Localitățile

Statutul administrativ actual din data/actul normativ:

Localitate urbană de rangul I, municipiu reședință de județ, confirmat prin legea 351 din 6 iulie 2001 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea a IV-a Rețeaua de localități.

Atestarea documentară a localităților:

1177 - prima cetate a Timișoarei, "Castrul Timișului", a fost atestată documentar.¹

Denumiri succesive ale localităților (limba română, alte limbi):

Timișoara, Temeschburg, Temesvár, Tymes, Tibisis, Tibiscus, Castrum Temesiensis.

Modul de formare al localităților (creștere normală, creștere prin aporturi de populație, creștere prin împrumut, creștere prin industrializare ș.a.):

Creștere normală, creștere prin aporturi de populație, creștere prin împrumut, creștere prin industrializare, creștere prin înglobarea localităților limitrofe, în ordine cronologică.

Monumente istorice/poziție listă/categorie:

LMI 2010, județul Timiș - pozițiile de la nr. 1 (TM-I-s-B-06049) până la nr. 4 (TM-I-s-A-06050), de la nr. 58 (TM-II-m-A-06093) până la nr. 153 (TM-II-a-A-06115), de la nr. 293 (TM-III-m-B-

¹ Mulți cercetători consideră că cetatea este atestată în fapt în relație cu atestarea comitatului. Mihai Oprîș, *Timișoara monografie urbanistică*, 2007, p. 25, face referire la Kovách, 1976, p. 117-131; Petrovics, HU, 1997, p. 49; Oprîș, 1985, p. 45.

06300) până la nr. 307 (TM-III-m-B-06314) și de la nr. 320 (TM-IV-m-B-06327) până la nr. 323 (TM-IV-m-A-06330).

Ulterior publicării Listei Monumentelor Istorice au fost clasate sau au primit avizul de clasare, urmând a fi emis OMCC, următoarele imobile din municipiul Timișoara:

- Monument în memoria prizonierilor din Lagărul de prizonieri, Calea Aradului

Situri arheologice declarate zone de interes prioritar:

- Suprafața aferentă orașului istoric fortificat, zona intra-muros și teritoriul ocupat de sistemul defensiv complex – cetatea bastionară
- Nucleele istorice extinse ale cartierelor Iosefin, Elisabetin și Fabric
- Așezare medieval timpurie "Cioreni", Gara Ronaț

Alte construcții cu valoare istorică locală sau națională:

Prin intermediul prezentei documentații se propun spre clasare o serie de imobile, a căror evaluare conform normelor în vigoare va determina nivelul de protecție și gestiune aferent:

1.	Ansamblul depoului CFR al Gării din Iosefin, actuala Gară de nord, inclusiv halele	Str. Dunărea	1913
2.	Corpul vechi al platformei Solventul	Splaiul Nicolae Titulescu	1882
3.	Coșul de fum al fostei fabrici de chibrituri	între străzile Crizantemelor nr. 37, Splaiul Sofocle, str. Ioszeif Preyer, Căpitanul Dămășescu	1883
4.	Casă de raport	Splaiul Nicolae Titulescu nr. 21	1913
5.	Biserica romano-catolica din cartierul Mehala	Str. Cloșca nr. 24	1887
6.	Corp clădire Elba, în completarea Fabricii de tutun, azi Fabrica de țigări Timișoara (imobil clasat deja)	Str. Gării	1901-1903
7.	Palatul Albert Schott	Bd. Iuliu Maniu 47	1911-1913
8.	Casa Albert Hain	Str. Preyer 1	1892
9.	Palatul Alexandru Pistică (Piszica Sándor)	Str. Preyer 2	1911-1912
10.	Palatul Miksa (Max) Brück	Bd. Iuliu Maniu 40	1911
11.	Sinagoga din Iosefin - Inițial: Sinagoga comunității israelite ortodoxe din Iosefin	Bd. Iuliu Maniu nr. 55	1895
12.	Palatul Gemeinhardt, fostul Hotel Splendid	Bd. General Dragalina 29	1911-1912
13.	Palatul Ancora sau casa Kudelich-Sailer	Bd. General Dragalina 24, Splaiul Tudor Vladimirescu 25 și 25A	1901-1902
14.	Grupare de case	Splaiul Tudor Vladimirescu 22, 23, 24 și Str. Ion Ghica nr. 19	După 1900
15.	Palatul Károly Weisz, fostul Hotel Royal	Bd. General Dragalina 27	1909-1910
16.	Palatul Casei de Economii Filiala Iosefin	Bd. Regele Carol nr. 18	1898
17.	Palatul János Hochstrasser	Bd. Regele Carol nr. 10	1912-1914
18.	Palatele Nándor Csermák	Piața Iuliu Maniu nr. 36 și 38	1911-1912
19.	Palatul Casei de Economii Timișorene	Str. I. Ghica 1	1906
20.	Complexul Surorilor de Notre Dame - Complexul de învățământ al surorilor de Notre Dame, astăzi liceul teoretic „Dositei Obradovici” și biserica	Bd. General Dragalina 46	1881-1894
21.	Palatul Direcției Apelor, fostul palat al Societății de Hidroameliorări Timiș-Bega,	Bd. 16 Decembrie 1989 nr. 2	1900-1901

	azi Palatul Regionalei C.F.R. Timișoara		
22.	Palatul și Biserica Comunității Reformate Casă cu fațadă gotică	Str. Timotei Cipariu 1 Splaiul Tudor Vladimirescu nr. 18	1901-1902 1905
23.	Casa Rudolf (Reszö) Menczer	Bd. 16 Decembrie 1989 nr. 27 - str. A. Odobescu 1	1894-1895
24.	Palatul Thomas Ede	Bd. 16 Decembrie 1989 nr. 29	1910-1911
25.	Fostul Palat al Fondului de Pensii al Municipiului	Bd. Regele Carol I nr. 1, Bd.16 Decembrie 1989 nr.18	1895-1897
26.	Palatul György Dauerbach	Pța. Mocioni nr. 3	1910
27.	Casa Karl Hart	Pța. Mocioni nr. 4	1901
28.	Palatul Jakob Fischer	Pța. Mocioni nr. 5	1910
29.	Palatele Lui Béla Fiatska (trei palate)	Pța. Mocioni nr. 5, I. H. Rădulescu nr. 1 și 1A	1910-1911
30.	Palatul Franz Marschall	Splaiul T. Vladimirescu 12	1903-1904
31.	Casa Johann (János) Hartlauer	Piața Plevnei nr. 7	1904
32.	Casa Emil Szilárd	Str. General Henri Berthelot nr. 2	1904-1905
33.	Casa Romulus Nicolin	Str. General Henri Berthelot nr. 4	1904
34.	Palatul Dr. Adolf Vértes	Str. General Henri Berthelot nr. 5	1909-1910
35.	Biserica romano-catolică	Piața Balcescu	1912
36.	Fosta Bancă de Scont, Casa Steiner Miksa	Str. Gh. Lazar nr. 1	1908-1909
37.	Sediul Comunitatii Evreiesti	Str. Gh. Lazar nr. 5	1905-1906
38.	Casa Solomon Brück	Str. Mercy nr. 9	1910-1911
39.	Palatul Emmer	Str. Mercy nr. 7	1908
40.	Sala 2 (fost manej imperial)	Parcul Civic	1873
41.	Biserica ortodoxă Adormirea Maicii Domnului	Piața Bisericii nr. 6	1784-1790
42.	Centrul cultural francez, Institutul francez, fosta Vilă Ignác Sándor Kimmel	Bd. Loga C.D. nr. 46	1911-1914
43.	Palatul Neptun, Fosta Hungária Fürdő, Baia Neptun	Splaiul Nistrului 1	1912-1914
44.	Poarta Parcului Regina Maria	Bd. 3 August 1919 – Splaiul Nistrului	1908-1910
45.	Palatul văduvei Székely	Bd. 3 August 1919 nr. 1	1911
46.	Palatul Karl Kunz	Bd. 3 August 1919 nr. 2	1902-1903
47.	Palatul Franz Anheuer	Bd. 3 August 1919 nr. 5	1900-1901
48.	Palatul J. Haymann	Bd. 3 August 1919 nr. 7	1900-1903
49.	Palatul Miksa Steiner	Bd. 3 August 1919 nr. 9	1901-1902
50.	Prima Fabrica de Tricotaje și Țesături	str. M. Kogălniceanu nr. 11	1908
51.	Școala elementară comunală de băieți și fete din cartierul Fabric	str. Simion Bărnuțiu nr. 9	1912
52.	Casă pe colț	Str. Mihai Kogălniceanu nr. 9	început sec. XX
53.	Casă	Str. Drăgășani nr. 2	Cca. 1910
54.	Depoul de tramvaie	Bd. Take Ionescu nr.56	1899-1927
55.	Palatul Contesei Ana Mirbach	Bd. 3 August 1919 nr. 33	1904-1905
56.	Palatul Mercur, fostul Palat Béla Fiatska	Piața Traian 2	1908-1909
57.	Palatul Aladár Kovács, Fostul Palat Anton Năgele, cunoscut și sub numele de „Farmacia Kovacs”	str. Dacilor 10	1910-1911
58.	Fosta fabrică Dura, întreprindere electrotehnică și tehnică Barta & Co., Rudolf Kissling și Fiul, Electrobanat	Str. Pestalozzi nr. 22	1921
59.	Biserica catolică din Fabric sau Biserica Mileniului	Piața Romanilor 16	1896-1901
60.	Palatul Ștefania, fosta Casă de Raport a Municipiului	Piața Romanilor 1 – Str. Ștefan cel Mare 2	1908-1909

61.	Palatul Josef Kunz, Casa Arhiducelui	Bd. 3 August 1919, nr. 11	cca. 1870
62.	Palatul Josef (Lui) Kunz	str. Episcop Joseph Lonovici nr.1	1892
63.	Casa Comunității Sârbe din Fabric	str. Mihalache nr. 1	1894-1895
64.	Fabrica Banatim	str. Stefan Cel Mare nr. 58	1900
65.	Prima școală silvică medie, în prezent Ansamblul Colegiul Silvic "Casa Verde"	Aleea Pădurea Verde	1901
66.	Ansamblu de locuințe colective muncitorești ale C.F.R.	str. Adam Mickiewics nr. 24, 26, 43, 45	sec. XX
67.	Grup case neo-românești	Str. Gelu nr. 2 si 2A	1923
68.	Grup blocuri	str. Gavril Musicescu nr. 1, 2, 3, 4, 5	anii '50
69.	Ansamblu de locuințe colective de tip duplex	Calea Șagului nr. 13, 15, 17, 19	1956
70.	Casă parcul central	Bd. Republicii	sec. XX
71.	Biserica Ortodoxă Română „Nașterea Maicii Domnului“ (numită în trecut Catedrala Veche)	Piața Alexandru Mocioni 9	1931-1936
72.	Casă	str. Virgil Onițiu nr. 5	sec. XX
73.	Casă cu etaj	Str. Paris nr. 4	1931
74.	Casa lui Jakobi Kalman	str. Laszlo Szekely nr. 5	Incep. sec. XX
75.	Filarmonica (Sala Capitol)	Bd. C.D. Loga nr. 2	1930
76.	Casa Caspar Muth	Bd. Take Ionescu nr. 21	1937
77.	Casa Cioflec	Bd. Take Ionescu nr. 30	1934-1935
78.	Casa Câmpeanu	Bd. Take Ionescu nr. 33 (35 anterior)	1934
79.	Universitatea de medicină și farmacie „Victor Babeș”, Facultatea de medicină dentară (în 1939 Casa centrală a asigurărilor sociale)	Bd. Revoluției 1989 nr. 9	1936-1939
80.	Casă stil neo-românesc	Bd. C.D. Loga nr. 25	1930-1931
81.	Fabrica Bela Breiner–Guban	Str. Eroilor de la Tisa nr. 30-40	1937
82.	Uzina de apă nr. 1 (stația de tratare)	Ciarda Roșie	1925 - 1957
83.	Casa de vânătoare a regelui Mihai	Str. Avram Imbriane nr. 66	sec. XX
84.	Clădire circulară, Grup școlar de industrie alimentară	Calea Bogdăneștilor Nr.32a	sec. XX
85.	Casa Fackelman, duplex	Str. Mendeleev 29A și 29B	Sec. XX
86.	Clădirea Facultății de Construcții "Corpul R"	Bd. Republicii nr. 9	1964-1965
87.	Institutul National de Cercetare - Dezvoltare în Sudura și Încercări de Materiale ISIM Timișoara	Bd. Mihai Viteazul nr. 30	1974
88.	Casa de mode MODEX	Piața Iancu Huniade nr. 2	1971-1974
89.	Aripa nouă a Facultății de Mecanică	Bd. Vasile Parvan	1974-1976
90.	Universitatea de vest	Bd. Vasile Parvan 4	1961-1964
91.	Observatorul astronomic	Piața Axente Sever Nr. 1	1962-1964
92.	Hotel "Continental"	Bd. Revoluției 1989 nr. 5	1971
93.	Vila International	Bd. Loga C.D. Nr. 48	1968
94.	Liceul de muzică, în prezent Colegiul Național de Artă „Ion Vidu"	Str. Cluj, Nr. 12	1967-1968
95.	Sala Olimpia (Sala Constantin Jude)	Aleea F.C. Ripensia, Nr. 7	1965-1968
96.	Casa Tineretului	Str. Aries nr. 19	1971
97.	Centrul de sânge	Str. Martir Marius Ciopec nr. 1	1980
98.	Sediu Inspectoratul Teritorial de Regim Silvic și de Vânătoare Timișoara	Str. Mihai Kogălniceanu nr. 6	Cca. 1980

99.	Casa Dr. Samuel Kohn	Bd. 3 August 1919	1935
100.	Monumentul Sf. Maria	Piața Sfânta Maria	1765
101.	Obelisc, provenind de la vechea biserică din Palanca Mare	Str. Lăzărescu Vasile, mitropolit dr. în Cimitirul Eroilor	1757

Denumiri istorice în localități:

Multitudinea de denumiri din localități provin din numeroasele limbi ale populațiilor majoritare în diferite faze istorice (germană, maghiară sau chiar turcă - Mehala); de asemenea provin de la elemente constructive ce țineau de sistemul de fortificații (Cetate, Palanca² Mare – denumită anterior Kathrein-Stadtl, Palanca Mică), de la sisteme de defnire a proprietății (Maierle³ Vechi, Maierle Noi), de la numele unor repere locale (Ciarda Roșie – de la numele hanului Vörös Csárda), de la numele unor etnii (Suburbia Rasciană⁴, Suburbia Armeană, Suburbia Germană, Fabricul German, Noul Oraș Rascian/*Neu angelegte Rätzen Stadt*), de la numele unor personalități politice istorice cărora li se aduce cinstire prin numirea unor cartiere (Iosefin/*Josephstadt* în cinstea împăratului Iosif II, Elisabetin în cinstea Elisabetei, împărăteasa Austriei și regina Ungariei) sau de la profilul funcțional istoric al zonei (Cetate, Fabric, Guban, Tipografilor, etc.).

Fapte istorice notorii în localitate:

- În jurul anului 1000 teritoriul de astăzi al Banatului aparținea voievodatului condus de principele Glad.
- În anul 1028 zona de câmpie a Banatului este cucerită de armata regelui Ungariei.
- 1177 - prima cetate a Timișoarei, "Castrul Timișului", a fost atestată documentar.
- În urma vizitei regelui Ungariei Carol Robert de Anjou din 1307, acesta ordonă construirea aici a unui palat regal, pe locul actual al Muzeului Banatului. Se pare că a locuit aici între anii 1315 – 1323, moment în care orașul se dezvoltă puternic.
- În 1342, Timișoara e menționată pentru prima oară cu titlul de "civitas" (oraș).
- În 1370 este documentată prima breaslă din Timișoara, cea a lemnarilor.
- În 1348 marea molimă de ciumă ucide aproape jumătate din populația orașului.
- În 1396, orașul este punctul de plecare pentru cruciada de la Nicopole.
- În perioada 1441-1446 comite și conte de Timiș este Iancu de Hunedoara, care consolidează, reface și modernizează cetatea.
- În 1474, prima atestare documentară a Timișoarei ca și urbe.
- În perioada 1478-1494 comite de Timiș și Căpitan al Timișoarei este Paul Chinezu.
- În 1497, Pelbart de Timișoara, singurul autor al unui incunabul de pe teritoriul de azi al României, își publică lucrarea în Basel și mai târziu în Hagenau.

² **palăncă (pălănci)**, s.f. – Loc îngrădit, [împrejmuire](#), [estacadă](#), [palisadă](#). – Var. *palangă*, țarc. It. *palanca*, prin intermediul pol. *palanka*, tc. *palanka*, *palanga* (Cihac, II, 239). Sec. XVII. E dubletul lui *palan* (var. *pălan(g)*, [palant](#), *palanc*), s.n. (Trans., [țarc](#), [împrejmuire](#)), din mag. *palánk* (REW 6455; Gáldi, *Dict.*, 148). *Palangă*, s.f. (pîrghie, bară) este rezultatul unei confuzii cu *palanță*.

³ Termenul „maiere” provine din germană *Meierhof*, în română „maieră”, înseamnă „curte arendată împreună cu construcțiile aferente”.

⁴ „Rascian” provine de la numele râului Raška (sârbă) = Rascia (latină), din regiunea socotită a fi „leagănul sârbilor”. Sârbii deținând vreme îndelungată conducerea bisericii ortodoxe din Banat, termenul „rascian” a devenit sinonim pentru „ortodox”, indiferent de naționalitatea credincioșilor respectivi.

- În 1510 orașul este lovit de epidemia de ciumă.
- În 1514 orașul este asediat de țăranii răsculați a lui Gheorghe Doja, care sunt înfrânți.
- În 1549 se deschide în Timișoara Școala Protestantă.
- Turcii asediază Timișoara în 1551. După un nou asediu, orașul se predă turcilor în 1552. Până în anul 1716 Timișoara a rămas un oraș otoman. Castelul de pe amplasamentul actualului muzeu, bisericile, clădite până în 1552, iar apoi probabil majoritatea moscheilor, erau executate din zidărie. Locuințele erau construite din lemn, incendiile având loc periodic.
- În 1597 Paul Karádi înființează o episcopie unitariană la Timișoara.
- Orașul este vizitat de Istoricul și geograful turc Evlia Celebi în 1660.
- În anul 1716 Timișoara este asediată de trupele „imperiale”, habsburgice. Orașul suferă puternice bombardamente de artilerie. O mare parte din clădirile din lemn sunt avariate sau arse, iar garnizoana turcă este silită să capituleze.
- În 1718 este atestată cea mai veche fabrică de bere de pe teritoriul de azi al României; are loc deschiderea primei școli elementare din Cetate.
- Între 1722–1726 vine primul val de coloniști germani (șvabi).
- Pe baza unor proiecte executate la planșetă s-au realizat, aproximativ între anii 1725 – 1765, rețeaua stradală principală și numeroase clădiri ale cartierului Cetate.
- În 1728 se înființează o fabrică de tutun în Timișoara.
- Râul Bega a fost regularizat în amonte de Timișoara începând din anul 1728. În anul 1732 se finalizează canalul navigabil Bega din cartierul Iosefin în aval, pe traseul actual.
- Cetatea în sistem bastionar a fost construită în cea mai mare parte între anii 1732 -1761.
- În anul 1732 este menționată „Fabrica de Postav”, prima manufactură de pe teritoriul actual al cartierului Fabric. Ulterior se construiesc și alte manufacturi în această zonă. În anul 1744 se aprobă construirea cartierului de locuit Fabric, având în vecinătate terenurile manufacturilor, constituind cea mai veche zonă industrială de pe teritoriul actual al țării.
- În 1732 Timișoara devine reședința episcopiei romano-catolice a diecezei de Cenad.
- În anul 1744 s-a aprobat construirea cartierelor de locuit Fabric, Mehala și Maierle Noi (sau Germane, cartier care în anul 1773 a primit numele de Iosefin/*Josephstadt*).
- În 1735 se deschide prima farmacie.
- Biserica episcopală romano-catolică, Domul, este construită între 1736 – 1774, în Piața Unirii.
- În 1737 se deschide primul spital, cel al călugărilor mizericordieni.
- Între 1738–1739 orașul este lovit de o epidemie de ciumă, 1 din 6 din locuitori mor.
- Biserica episcopală ortodoxă, astăzi sârbească, este clădită între 1744 – 1748 în Piața Unirii.
- În 1745 are loc construcția spitalului orășenesc.
- Biserica Franciscanilor, actuala biserică parohială romano-catolică, existentă în 1747, pe str. Bolyai.
- Prima mențiune a unui teatru permanent în Timișoara datează din 1753. Un grup de actori germani joacă piese de teatru din mai până în noiembrie. Timișoara devine al treilea oraș din Imperiu, după Viena și Budapesta cu o stagiune teatrală permanentă.
- În anul 1758 se înființează o școală ortodoxă română.

- În 1760 Timișoara este primul oraș din Imperiu care introduce ca sistem de iluminat public lămpile pe bază de petrol și seu.
- Între 1762–1763 are loc o nouă epidemie de ciumă.
- În anul 1762 în Cetate se ridică prima sinagogă a comunității evreiești.
- Între anii 1763–1772 sosește cel de-al doilea val de colonizare germană, sub împărăteasa Maria Tereza.
- În anul 1767 orașul este vizitat de împăratul Iosif II, următoarea sa vizită având loc în 1773.
- În anul 1771 este deschisă prima tipografie (deținută de Mathäus Heimerl) în cartierul Fabric. În același an este editat primul ziar din România și totodată primul ziar german din sud-estul Europei: "*Temeswarer Nachrichten*".
- În 1775 este înființată Școala Normală de Băieți.
- În 1780 apare lucrarea "Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei" a lui Francesco Grisellini, prima monografie a Banatului.
- La 21 decembrie 1781, prin decretul împăratului Iosif II, Timișoara devine oraș liber regesc.
- În intervalul 1782–1786 sosește al treilea val de coloniști sub împăratul Iosif II.
- În 1796 se interpretează Flautul fermecat, de Wolfgang Amadeus Mozart la un an după premiera din Viena.
- În 1808 se organizează poliția civică.
- În 1815 se înființează biblioteca lui Josef Klapka, prima bibliotecă publică de împrumut cu sală de lectură din Imperiul Habsburgic, din regatul Ungariei și din teritoriile românești.
- În anul 1819, la Timișoara se administrează vaccinul antivariolic, o premieră pentru Europa Centrală.
- În noiembrie 1823, la Timișoara, János Bolyai anunță descoperirea primei geometrii neeuclidiene din lume.
- Între 1831 - 1832 se manifestă o epidemie de holeră, înregistrându-se 1361 de decese.
- În anul 1846 compozitorul și pianistul Franz Liszt concertează la Timișoara, în Palatul Baroc.
- În anul 1846 se constituie Prima Casă de Păstrare din Timișoara.
- În 1847, în curtea fabricii de bere are locul primul concert în afara Vienei al lui Johann Strauss II, fiul; Timișoara devine în această perioadă un important centru european al muzicii.
- Între 26 aprilie și 8 august 1849 cetatea este asediată de armata revoluționarilor maghiari, care proclamaseră republica și voiau să desprindă Ungaria de Imperiul Austriac. Orașul suferă puternice bombardamente de artilerie, dar revoluția a fost înfrântă.
- În perioada 1849-1860 Timișoara este capitala noii provincii imperiale Banatul Timișean și Voivodina Sârbească.
- În anul 1852 se construiește linia telegrafică Viena-Timișoara-Sibiu, prima linie de pe actualul teritoriu al României.
- În anul 1854 se inaugurează serviciul telegrafic.

- La 1.11.1857, Timișoara devine primul oraș al României și al Imperiului Habsburgic cu străzile iluminate cu gaz.
- La 9 februarie 1855, opera "Traviata" de Giuseppe Verdi este prezentată în premieră la Timișoara.
- În 1857 Timișoara este legată cu sistemul feroviar european prin construirea căii ferate. Continuată (1858) până la Baziaș, pe Dunăre, această cale ferată va servi întreaga zonă a Balcanilor.
- La 1 noiembrie 1857 se introduce iluminatul public cu gaz.
- În 5 februarie 1867 s-a încheiat acordul austro-ungar privind crearea statului dualist Austro-Ungaria, prin care Banatul este încorporat Ungariei.
- În 7 februarie 1869 se întrunește la Timișoara Conferința Națională a Românilor din Ungaria.
- La 8.07.1869 circulă primul tramvai tras de cai de pe teritoriul actual al României, între Cetate și Fabric.
- În 1869 Timișoara devine primul oraș din România cu trafic fluvial regulat de marfă și de pasageri.
- În 1870 se construiește primul pod metalic peste Canalul Bega.
- În 1871 se înființează Societatea filarmonică din Timișoara.
- În 1872 începe construcția clădirii teatrului nou (terminată în 1875).
- La 1 mai 1872 apare primul cotidian editat în limba maghiară, "*Temesi Lapok*".
- La 15 septembrie 1879 are loc un recital al lui Johannes Brahms și Joseph Joachim.
- În 1881 se instalează rețeaua telefonică, și prima centrală telefonică din Timișoara.
- 5 iunie 1883 se lansează trenul Orient Express care traversează Banatul prin: Szeged–Kikinda–Jimbolia–Timișoara–Caransebeș–Orșova.
- 12 noiembrie 1884 Timișoara devine primul oraș de pe continentul european cu străzile iluminate electric, cu 731 de lămpi.
- În 1886 se înființează primul serviciu de Ambulanță din Timișoara, prima din Ungaria și România.
- În 1891 se deschide primul muzeu permanent din Timișoara.
- În 1896 se pune piatra de temelie a bisericii "Millenium" din cartierul Fabric.
- În 1897 au loc primele spectacole cinematografice.
- În 1899 circulă primul tramvai electric din România din cartierul Fabric la Gara de Nord.
- În 25 iunie 1899 are loc prima partidă de fotbal din România între elevii Liceului Piarist.
- Începând din 1899 se trece la demolarea fortificațiilor.
- Între 1907–1910 se construiește pe Bega, la intrarea în cartierul Fabric, centrala hidroelectrică.
- În 15 noiembrie 1918 armata sârbă intră în oraș.
- În 3 decembrie 1918 armatele coloniale franceze sosesc în oraș pentru a evita orice posibil conflict între Serbia și România.
- În 28 iulie 1919 se instaurează administrația română. Banatul este împărțit între România (2/3) și Serbia (1/3).
- În 3 august 1919 armata română intră în Timișoara.
- În 1921 au loc primele concerte ale lui George Enescu în Timișoara.
- În 1928 se înființează "Ripensia", primul club de fotbal profesionist din România.

- În anul 1936 începe construcția Catedralei Ortodoxe.
- În anul 1938 profesorul Corneliu Micloși inventează prima mașină de sudat șine de cale ferată și tramvai.
- În 16-17 iunie 1944 orașul este bombardat pentru prima dată de către Forțele Aeriene Regale ale Marii Britanii, iar în 3 iulie are loc al doilea bombardament.
- La 12 septembrie 1944 armata sovietică intră în oraș.
- În 1945 se pun bazele primului grup teatral român.
- În 1946 se înființează Opera Română și primul spectacol are loc în aprilie 1947, cu piesa "Aida" de Giuseppe Verdi.
- În 1953 se înființează Teatrul Maghiar de Stat și Teatrul german de Stat. Timișoara devine astfel primul oraș din Europa cu un teatru de stat în 3 limbi diferite.
- În 1955 începe emisia postului Radio Timișoara.
- În 1969 se construiește MECIPT-1, primul computer românesc civil.
- În 1970 se inaugurează Spitalul Clinic Județean de Urgență Timișoara.
- În 1986 se deschid Parcul Botanic și Grădina Zoologică.
- La 16 decembrie 1989 începe revoluția împotriva regimului comunist al lui Nicolae Ceaușescu. Pe 20 decembrie, Timișoara este declarat primul oraș liber din România.
- În 1992 au loc primele intervenții chirurgicale laparoscopice în ginecologie și primele operații plastice mamare cu proteză.
- În 1995 este realizată prima fertilizare in vitro prin embriotransfer uman din România. De asemenea este înființat primul Centru de Laparoscopie, Chirurgie laparoscopică și Fertilizare in vitro.
- În 1996 are loc nașterea primului copil conceput in vitro.
- La 16 septembrie 1996 este semnat tratatul bilateral de prietenie și bună vecinătate între România și Ungaria, cunoscut ca Tratatul de la Timișoara.
- În 2001 are loc prima operație cu laser pe inimă din România.
- În 2008 încep lucrările de ecologizare și decolmatare a Canalului Bega.

Distrugerii ale localităților/construcțiilor (incendii, cutremure, inundații, asedii ș.a.):

1338 – invazie de lăcuste; 1384 – epidemie de ciumă; 1443 - cutremur de pământ de mare magnitudine, dărâmă cea mai mare parte a clădirilor și fortificațiilor; 1491 – cetatea este împresurată de otomani și sunt incendiate suburbiile; 1510 - epidemie de ciumă; 1514 - orașul este asediat de țărani răsculați a lui Gh. Doja (înfrânți); 1551 – asediul armatei turce; 1716 - asediul trupelor „imperiale” habsburgice; bombardamente de artilerie; numeroase incendii, majoritatea clădirilor avariate sau arse; 1738–1739 epidemie de ciumă; 1762–1763 - epidemie de ciumă; 1831-1832 - epidemie de holeră; 1849 - asediul armatei revoluționarilor maghiari; bombardamente de artilerie (revoluția a fost înfrântă); 1879 - cel mai puternic cutremur istoric; 1920 - Teatrul este distrus de un incendiu (reconstruit și redeschis în 1928); 1940 – vijelie puternică, însoțită de piatră; 1944 - orașul este bombardat de Forțele Aeriene Regale ale Marii Britanii; 1944 - armata sovietică intră în oraș; 1991 - cele mai importante mișcări seismice înregistrate.

Operațiuni urbanistice de amploare care s-au desfășurat în localități:

Cetatea a fost construită în cea mai mare parte între anii 1732 -1764 (planurile din anii 1727 și 1729 indică indiscutabil, că bastioanele noii cetăți încă nu existau și nu începuseră a fi construite în acei ani). Prima operație de amploare în extinderea coerentă a orașului este reprezentată de aprobarea construirii cartierelor de locuit Fabric, Mehala și Maierle Noi (sau Germane, cartier care în anul 1773 a primit numele de Iosefin -Josephstadt), în anul 1744. Fiecare dintre aceste cartiere avea caracterul său aparte și funcțiunile sale specifice. Începând din 1899 se trece la demolarea fortificațiilor. Odată cu demolarea fortificațiilor se întocmesc proiecte de urbanism care prevăd: unirea cartierului central, Cetatea, cu cartierele din jurul ei, realizarea unei salbe de parcuri în lungul canalului Bega, înconjurând parțial cartierul Cetate și de asemenea se proiectează o serie de bulevarde largi, dinspre cartierul central spre celelalte cartiere, urmărind un sistem radial în jurul cetății (bulevardele Diaconovici Loga și Eminescu). În 1902 se proiectează traseul actual al canalului Bega în cartierul Fabric, canalul fiind executat împreună cu podurile aferente până în 1910. Între anii 1905-1913 are loc o dezvoltare constructivă dinamică în toate cartierele. Viteazul. Între cele două războaie mondiale se termină în mare parte bulevardele largi proiectate anterior, iar piața centrală se definitivează în anii 40, prin reconstruirea teatrului (interiorul 1923- 1928; fațada spre catedrală între anii 1934- 1936) și edificarea Catedralei Ortodoxe Române (1936-1946). Între anii 1974-1988 se construiesc „cartierele dormitor”, formate din blocuri de locuințe cu patru, opt sau zece etaje, din panouri mari prefabricate, astfel încât la sfârșitul anilor 1980 peste două treimi din populația Timișoarei locuia în aceste cartiere. După 1989 încep să se dezvolte cartiere de locuit cu caracter sub-urban la periferia orașului și platformele industriale și/sau cu profil economic periferice.

Cartiere istorice și părți istorice din localități:

Structura urbană actuală, rezultat al evoluției istorice a orașului, este relativ clară, în centrul aglomerației urbane aflându-se cartierul Cetate. În jurul acestuia gravitează celelalte cartiere, ca „subsisteme urbane”. Datorită dezvoltării lor istorice independente, cartierele istorice prezintă și astăzi caracteristici distincte, conferind sistemului urban un caracter polinuclear, facilitând „descongestionarea” funcțională a nucleului central. Concomitent există însă și tendința ca nucleele externe să se dizolve în cadrul țesutului urban general, într-o textură urbană unitară.

Datorită structurii polinucleare cu un centru de referință clar (Cetatea), se pot distinge trăsături distincte urbanistice și arhitecturale ale cartierelor istorice Cetate, Fabric, Iosefin și Elisabetin. În acest sens ele vor fi discutate individual:

Cartierul Cetate este alcătuit din două zone distincte recunoscutibile. Prima zonă urbană a cartierului Cetate constituie străzile din „orașul interior” propriu-zis (orașul “intra muros”, „Innerstadt”), respectiv interiorul fortificațiilor din secolul XVIII, demolate abia după anul 1900. Întreaga zonă are conform Legii 422/2001 statutul de sit monument istoric, iar astăzi această zonă este delimitată de primul inel de circulație realizat în anul 1971 și întrerupt prin pietonalizarea Pieței Victoriei. Traseul și ecartamentul străzilor din zona “orașului interior” datează din jurul anilor 1730 - 1740. Aceste străzi formează o tramă stradală rectangulară, delimitând careuri în general de formă dreptunghiulară. Casele prezintă fronturi continue, închise, la stradă iar străzile sunt „minerale”, fără aliniamente de vegetație. Rigiditatea tramei stradale este atenuată de existența a trei piețe urbane, care structurează spațial trama stradală: piața Sfântu Gheorghe, Libertății și Unirii. A doua zonă urbană a cartierului Cetate este constituită de străzile și clădirile protejate aflate în cartierul administrativ Cetate (Circumscripția

1), în afara limitei interioare a fortificațiilor din secolul al XVIII-lea. Străzile din această zonă au fost trasate după decizia anulării caracterului de fortăreață militară al cetății în anul 1892. Traseul și ecartamentul lor au fost prevăzute prin planurile urbanistice întocmite în anii 1893-1895, 1901-1903 și revizuite de către Serviciul Tehnic al Municipiului între anii 1910-1911. Străzile acestei categorii au caracteristici foarte diferite între ele, toate beneficiind de fâșii de vegetație. În cadrul acestei zone, Piața Victoriei constituie atât cel mai important spațiu urban al zonei cât și piața centrală cea mai marcantă a orașului.

Cartierul Fabric este, așa cum indică și numele său, legat de prezența primelor manufacturi în această zonă, care după ocuparea Timișoarei de către Habsburgi au fost amplasate la est de cetate, în partea de sud-est a fostului cartier Palanca Mare. După decizia clădirii noii cetăți bastionare (începută în 1732), s-a constatat că manufacturile se aflau prea aproape și s-a decis construirea de noi manufacturi la est față de primele amplasamente, respectiv în zona actualului cartier Fabric. Cartierul de locuit actual a fost aprobat (și probabil și „trasat”) în anul 1744, la est de Esplanadă. Conturul cartierului a fost determinat de formele sinuoase ale mlaștinilor și brațelor de apă înconjurătoare, dar în măsura în care a fost posibil, străzile au trasee rectilinii și se intersectează în unghiuri drepte. Inițial cartierul actual era format din două cartiere distincte: „Fabricul Rascian”, un cartier locuit de ortodocși, dezvoltat la nord, est și sud de actuala Piața Traian, aceasta constituind centrul cartierului. Primul nucleu al cartierului l-au constituit străzile din jurul Pieței Traian (tronsonul de nord). Al doilea cartier, „Fabricul German”, locuit mai ales de germani, era mai mic și s-a dezvoltat în jurul străzilor actuale Școlii, Comănești, Ștefan cel Mare (tronsonul de sud). Ambele cartiere s-au unit administrativ, odată cu proclamarea Timișoarei ca „ora liber regal” (1778–1781), devenind cartierul unic Fabric. Cartierul a cunoscut o dezvoltare deosebită în prima jumătate a secolului al XIX-lea. La mijlocul aceluși secol, 53,04 % din întreaga populație civilă a Timișoarei locuia în acest cartier. Ultima restructurare urbanistică importantă a cartierului istoric a fost proiectată în planul urbanistic al orașului întocmit între anii 1901-1903 de către László Szesztay, care a propus legăturile stradale actuale dintre cartierele istorice Cetate și Fabric.

Cartierul Iosefin a inițial fost aprobat în anul 1744. El a fost trasat „la planșetă”, având trei străzi principale: actualele străzi Dragalina, Bolintineanu–Văcărescu și Pop de Băsești–Maniu. Noul cartier era amplasat la sud-vest de Esplanadă (zona “non aedificandi” a cetății), fiind construit pentru coloniștii veniți din Germania, numindu-se Suburbia Germană sau Maierile Germane. În anul 1773 a primit numele de Iosefin în cinstea împăratului Iosif II, fiul Mariei Theresia. Iosefinul a avut un caracter rural, cu case parter izolate, foarte asemănător cu cel al satelor șvăbești de câmpie; față de cartierul Fabric, se remarcă forma și suprafața parcelelor, aici constituindu-se parcele foarte lungi pe care s-au amenajat grădini în special legumicole. Caracterul rural s-a menținut până la racordarea Timișoarei la sistemul feroviar al Europei Centrale în 1857, moment în care s-a construit la nord de cartier prima gară a orașului. Axa principală a cartierului istoric Iosefin a constituit-o actualul Bd. Regele Carol I.

Cartierul Elisabetin a apărut inițial sub forma unui cartier de locuit între actualele Piața Bisericii și Str. Cozia, la sud de Esplanadă – terenul “non aedificandi”, după anul 1750 și până către 1770. Cartierul se numea inițial Maierile Vechi sau Maierile Vechi Valahe, și era locuit de români. În jurul străzilor actuale Romulus și Odobescu, apoi, până în anul 1770 și pe unele porțiuni din Str. Odobescu și 1 Decembrie, a apărut și s-a dezvoltat Cartierul Maierile Vechi Germane, locuit de germani. Cu timpul, cele două cartiere, Maierile Valahe și Maierile

Germane s-au unit spațial și au primit în anul 1896 numele de Elisabetin, în cinstea Elisabetei, împărăteasa Austriei și regina Ungariei. Elisabetinul a avut vreme îndelungată un aspect rural. Abia după 1892, după renunțarea la caracterul de fortăreață militară al Timișoarei, cartierul cunoaște o dezvoltare urbană puternică, atât ca suprafață (se unește spațial cu Iosefinul), cât și ca densitate construită și înălțime a construcțiilor.

În afara cartierelor istorice încheiate, cu texturi urbane relativ unitare și omogene, există o serie de areale industriale sau istorice relevante pentru evoluția orașului, izolate în cadrul țesutului amplu, precum: biserica Sârbeasca Sf. Nicolae Mehala, abatorul, monumentele din Cimitirul Eroilor, Muzeul Satului, ansamblul industrial al fabricii Guban, ansamblul istoric al Depului Domnița Elena al Gării de nord sau ansamblul Uzinei de apă din Ciarda Roșie.

Autor,
arh. Adina Bocicai

(februarie 2014)